

NÉPOKTATÁSUNK A VEGYES-HÁZBELI KIRÁLYOK KORÁBAN.

3. A tanítás nyelve, menete, módja ; fegyelem és taneszközök.

I.

A keresztény vallás tudvalevőleg világra szóló, azaz mindenfelé elterjedt. — Miképen történhetett volna ez, ha a nemzetek nyelvéhez nem alkalmazkodik? ha a nép nyelvét ignorálják, elhanyagolják?

Jól tudta ezt a ker. egyház minden időben. Ezért Nagy Károly egyenesen kimondotta, hogy a vallást minden nép saját *anyanyelvén* tanulja. Ugyanezt több zsinat is elrendelte. — De így volt ez minden nemzetnél; Német-, Olasz-, Francia- és Angolországban egyenlőképen. Ezt állítják a kulturtörténészek mind. Így mondja a német Heppé is: a kezdőkkel a vulgare allemannicumot beszélték a káptalani és kolostori iskolákban (i. m. 22. l.). Ezt bizonyítja Walafrid Strabo naplója is, a hol világosan megírja, hogy míg latinul meg nem tanult, szabad volt egymással németül beszélniök. — A néphez a papok soha sem szóltak latinul, tehát sem a hitoktatás, sem más kezdő tanítás latinul nem történhetett; a keresztény egyháznak soha sem is volt célja a latinizálás, csak a mennyiben a szertartásai azt követelték, hogy néhány gyermek azok körül szolgálatot tegyen.

E szerint bizonyosnak tekinthetjük, hogy a magyarországi plébániai vagy fái iskolákban a tan nyelv a XIV. és XV. században a nép nyelve volt. Erre vonatkozó hazai rendeletet ugyan nem találunk, de számos apró adat azt eléggé bizonyítja. Így például a selmeczi, körmöczi, késmárki számadások könyvei «német» tanítót emlegetnek, a nagyszombati pedig «magyarról» szól.* Tehát kellett más nyelvű, valószínűleg latin nyelvű tanítónak is ott lenni, a kinek ellenében megkülönböztetésül a német vagy magyar jelzöt használták. — Ebből az következik, hogy nálunk, ép úgy mint Németországban vagy máshol, a nagyobb városokban kétféle iskola t. i. latin és anyanyelvű (magyar, német vagy tót) iskola létezett. — A latin volt a *közép-* és *főiskola*, az anyanyelvű az *elemi* vagy *népiskola*. — Ez anyanyelvű iskolák a plébánia felügyelete alatt álltak, azért plébániai vagy fái iskolának neveztettek; későbbi iratokban «scholæ vernaculæ» vagy «scholæ nationales» nevezet alatt fordulnak elő. A latin vagy deák iskolák ellenben a plébániától teljesen el voltak különítve, önálló igazgatással bírtak s vagy valamely szerzettől

* Frankl: Hazai és Külf. Isk. 16. — Regéczy: Kalauz I. 56. l.

vagy a káptalantól függtek és tannyelvük mindig a latin volt; habár nem tagadható, hogy ezekben is a vidék anyanyelvén kezdték az oktatást.

De az sem állítható egészen határozottan, hogy a nemzeti iskolákban sehol latinul nem tanultak, sőt inkább elhithetjük azt, — mint az előbbi fejezetben már említettük — hogy némely elemi iskolában még latin klasszikusokat is olvastak — főleg a hol magasabb képzettségű tanító működött. Ez pedig nem volt épen ritkaság kisebb helyeken sem, mint azt az illető fejezetben ki fogjuk mutatni. — Ezek azután az előkelőbb származású vagy jobb tanulókat derekasan előkészítették a főiskolára is. «Egy jellemvonás azonban — mondja egyik tudósunk is — mindig éles választó vonal a nép és a magasabb iskolák közt: a tanítás nyelve, azokban mindig a nép nyelve (magyar, német, tót), ezekben mindig a latin».*

II.

Az egész tanítás *menetét, idejét és tanfolyamait* feltüntető adataink nincsenek. Mindazáltal támaszkodva a külföld e korbeli s a XVI. század rendszabályaira s a kor egyes határozott vonásaira, a legnagyobb valószínűséggel a következő részletekben állapodhatunk meg.

Az előadás mindenkor hangos imádsággal vagy imaénekekkel, néhol együtt mind a kettővel vette kezdetét; még a XVI. századbeli protestáns iskolák is kivétel nélkül szigorúan ragaszkodtak a régi szokáshoz, sőt még avval toldották meg, hogy a szt. írásból felolvastatták egy fejezetet és azt magyarázták. Délben ismét imádsággal kezdték és eltávozásuk előtt avval végezték a napi munkát, néhol még egy himnust is énekeltek. VI. Engelbert, kölni érsek, 1370-ben a plébániai iskolákban a tanítás idejét is megszabta: «Kötelességének tartsa a tanító, ha plébánosa másképp nem rendeli, az ifjúságot nyáron 7, télen 8 órától 10-ig, délután 1—3 vagy 4-ig, télen 1—3-ig oktatni.** — Bizonyára így volt ez nálunk is, de egyes helyeken — mint a XVI. századbeli tanrendek mutatják — már 6-kor, sőt 5-kor iskolába rendelték a tanulókat.

Az elemi iskola tanulóit rendszeren egy tanteremben egy tanító oktatta. — Ott képességük szerint *csoportokra* vagy *vajokra* osztotta, mint azt *Alcuin* — a nagy iskolamester — javasolja: «Úgy osztályozd a tanulókat, hogy egy része a könyvolvasást, másik az írást tanulja, a harmadik pedig az énektanulással legyen elfoglalva». Egy másik levélben ugyane tárgyra vonatkozólag ily utasítást ad: «Válaszd külön azon gyermekeket, kik a nyelvtant tanulják és a kik a leveleket és könyvecs-

* Regéczy: Kalauz I. 94. l. Békessi Emil.

** Dr. Heppé i. m. 22., 29. l. — Lubrich: Nev. Tört. II. r. I. k. 150. l.

kéket olvassák». ¹ Így történt az már a XIV. és XV. században egész Európában.

A rajoknak az ima után naponkint feladta a tanító a leczkét, illetőleg megparancsolta, hogy mivel foglalkozzanak s rábizta azokat, míg ő maga egy csoportot tanított, egy-egy idősebb s talán ügyesebb tanítványára, ki szigorúan felügyelt rájuk, vajjon teljesítik-e a meghagyást, sőt maga is segített nekik. — E segédkező tanulókat *vigyázóknak* (custos) vagy *segédeknek* és *legényeknek* (locatus, famulus) nevezték és gyakran ők is tanítókká lőnek.

Az *imádságokat*, énekeket rendszeren akkép tanulták meg az unjczok, hogy az idősebbekkel együtt imádkoztak vagy énekeltek. Sőt az imádságokban a plébános is «őket szüntelen gyakorolni köteles» vala. — ² A hitoktatásra, hitelemzésre a délutánokat fordították, a midőn rendszeren egy órát töltöttek el a gyermekek és felserdültek együtt a *templomban*, hol a lelkész litániát tartott, utána ima és ének s hitelemzés (catechisatio) következett. — A hit ágazatainak elemzése s fejtegetése ezen századokban épen úgy folyt, mint jelenleg a buzgóbb helyeken a katólikus templomokban vasárnap délután; ezt az úr imájának, az apostoli hitvallásnak és angyali üdvözlésnek egy 1513-ból származó magyarázata eléggé bizonyítja. ³ Szt.-Margit élettörténete pedig elég bizonyíték arra, hogy az iskolában is történt hitoktatás: ott tanulta ő ugyanis ismerni a keresztfát s annak történetét, a melynek hallatára sírni kezdett. ⁴ Ebből egyszersmind következik, hogy a magyarázat élénk, szívhez szóló és szemléleti volt. A szemléltető tanmód mellett tanuskodik a «biblia pauperum» használata is, mely a káték és bibliai történetek hiányát pótlá.

Az *olvasást* és *írást* rendszeren külön tanulták, nem egyszerre, mint ma. Először megtanulták az *abc* betűit egy nagy tábláról vagy saját viaszos táblájukról, a melyre a tanító vagy a vigyázó, kiről már föntebb

¹ U. o. 136. l.

² Péterfy Conc. I. 237. l. Lányi: Magy. Kath. Kler. Érd. 61. l.

³ Az esztergomi könyvtárban van egy régi kézirat, a melyben magyar hitelemzések foglaltatnak. Mutatványul az eredeti helyesírással idézünk néhány sort az úr imájáról szóló magyarázatból: «A pater nosternek első réze. Mi attyanc. Jóllehet nag érdemősek nag ayetatosság és sok imádságok legenek kyvel emberec nag malasztoth nernek és ki miath istennel bezélneec, de maga imádsagoc közöt nagob és iob nincsen mint a paternoster. — Mert egeb imádságokath sok okaért felülmul. Előzer felülmul a lelesneec okaert, mert ütet lelé avag zerezé cristus ünönmaga, ki vala isten és embör. — Másodzor felülmul egeb imádsagokat, mert ő kételen meg hallando mindönöstől, mert ütet cristus zerezte.» Harmadzor stb. L. Lányi: Magy. Egyh. Tört. I. k. 283. l.

⁴ Pray 253. l.

említést tettünk, felírt néhányat; később nyomtatott *abc-táblákat* használtak. A táblán addig gyakorolták a betűket, míg valamennyit megismerték. Némely helyen állítólag fából faragott betűket is használtak az *abc* megismertetésénél. A ki egy év alatt nem bírta elsajátítani ezt az ismeretet, az két évig vagy háromig is az első csoportban maradt, mint ma is. Sőt valószínűleg sokan egész iskolai idejük alatt nem tanulták meg a betűket.

Ha a betűket jól ismerték, azaz: a melyekre csak rámutatott a tanító, azt rögtön képesek voltak megnevezni, akkor a *szótagolók csoportjába* léptek, a hol a betűket összekötni tanulták, azaz szótagokat képeztek. Azután szavakat és mondatokat tanultak olvasni. E három csoportra oszlott az olvasni tanulók osztálya; mint azt már Quintilianus ajánlotta. Hogy nehéz és hosszú út volt ez az olvasnitudásig, az természetes előttünk, a kik a rövidebb- és könnyebbet már ismerjük!

Ekkor következett csak az *írás*. Hogyan történt az?

A tanuló most kapta az első taneszközöket a kezébe s az egy viaszos fatábla és egy nyél (stilus) volt. Így megkezdte a betűvetést vagy betűírást ugyanazon rendben, mint a nagy táblán; vagy saját viaszos tábláján azt előírta neki a tanító vagy a vigyázó, sőt némelykor a kezét is vezették, s ezt addig gyakorolták, míg csak a tanítványok meg nem tanulták. Természetesen ehez is egy tanévre volt szükség. Walfried Strábórol ugyan tudjuk saját vallomásából, hogy egy őszön és télen át megtanult írni, habár ezt is legalább 7—8 óra tehetjük; de ez bizonyára ritkább esetek közé tartozott s főképp annak tulajdoníthatjuk, hogy majdnem 9 éves korában kezdte.

Az írásra vonatkozólag legyen szabad azt is fölemlítenem, hogy a betűk alakja a XI. századtól a XV. század közepéig a gót-írást követi, de ez időtől a klasszikusokkal együtt felujúl a régi-gömbölyű írás a könyvekben is. A közéleti írás mindazáltal annyiban különbözik a könyveké-től, a mennyiben összefüggő folyóírást mutat, míg a könyvekben a betűk különállók.

A legtöbb népiskolában *latin nyelvtant* is tanítván abban a következő menetet követték: Előkészítésül a mindennapi tárgyak neveit, majd igéket, melléknveket és a többi beszédrészeket tanulták meg latinul oly módon, hogy a tanító vagy vigyázó naponkint 5—6 szót addig ismételtetett előttük, míg azt mind megtanulták, majd le is írták és lassankint a gyermeki felfogás körébe eső mondatokat állítottak össze vagy jeles mondásokat és versbe szedett szabályokat tanultak. E közben már el is kezdték Priscianus vagy Donatus és Alexander grammatikáját rendszeresen tanulni, természetesen jobbára hallásból, mert a nyomtatott könyvek csak a XV század végén és még inkább a XVI. század elején kezdtek terjedni. Legfőlebb az ügyesebbek akként segítettek magukon,

leírták mondolás után vagy egymástól; ámbár az iskoláknak akkori ké-nyelmetlen felszerelése sem igen kedvezett az írásnak.

GYULAY BÉLA.

(Folytatjuk.)

AZ 1891. ÉVI ÉRETTSÉGI VIZSGÁLATOK RÓL.

E cím alatt kivonatban közöljük a vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyével dr. Fináczy Ernőnek, az orsz. közoktatási tanács elöadójának azon jelentését, melyet a miniszterium rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolák tavalyi érettségi vizsgálatairól az ügyiratok alapján az elnökség nevében a tanács elé terjesztett. Megjegyezzük, hogy a meghatározott személyekre és intézetekre vonatkozó nevek és hivatkozások, mint nem a nyilvánosság elé valók, elhagyattak, s csupán azon részek közöltetnek, melyek általánosabb érdekűek, vagy elvi jelentőségűek. A jelentés — kihagyva a kihagyandókat — így hangzik:

Tisztelt szakosztály!

Midőn a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és vezetése alatt álló 56 főgymnasium és 21 főreáliskola, összesen tehát 77 teljes középiskola 1890/1. tanévi érettségi vizsgálatairól a tanács elnöksége nevében jelentést tenni bátorkodom, legyen szabad mindenekelőtt néhány számbeli fő-adatot előrebocsátanom, melyeket részben az országgyűlés elé terjesztett miniszteri jelentés táblázatainak felhasználásával állítottam egybe.

A mult tanév végén a szóban levő középiskoláknál 1494 tanuló jelentkezett érettségi vizsgálatra. Közülök már az írásbeli vizsgálatokon elbukott s egy év múlva teendő ismétlő vizsgálatra utasított 66 tanuló (azaz 4·4%) s szóbelire tovább ment 1428 tanuló (95·6%). Ezen 1428 tanuló között jelesen érett volt 185, vagyis az összes jelentkezők 12·3%-a, jól érett 438 tanuló (29·3%), elégségesen érett 610 (=40·9%), vagyis, megfelelt általában az érettségi vizsgálatokon az 1494 jelentkező közül 1233 tanuló, a mi 82·5%-ot tesz; nem felelt meg 261 tanuló, vagyis 17·5%. Ha e számokat az országos átlaggal vetjük egybe, azt látjuk, hogy az államkormány rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákban 2·5%-kal több tanuló felelt meg, mint általában az egész országban.